

11. Пономарьова, Н. Відбір абітурієнтів на ІТ-спеціальності в Україні: стан і проблеми [Електронний ресурс]: III Міжнародний науково-педагогічний інтернет-конф. / Н. Пономарьова // Сучасні тенденції навчання природничо-математичних та технологічних дисциплін у загальноосвітній та вищій школі. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Режим доступу: http://www.ksru.kr.ua/images/conf-2016-10/s5/Пonomарьова_стаття.pdf

12. Рамський, Ю. С. Контроль і самоконтроль студентів за виконанням самостійної роботи в умовах дистанційного навчання [Текст] / Ю. С. Рамський, М. А. Умрик // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. – 2010. – № 8. – С. 134–138.

13. Кузьменко, А. В. Передумови впровадження системи MOODLE в Технічному ліцеї [Текст] / А. В. Кузьменко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2016. – Т. 53, № 3. – С. 18–27.

14. Рамський, Ю. С. Вивчення Web-програмування в школі [Текст]: навч. пос. / Ю. С. Рамський, І. С. Іваськів, О. Ю. Ніколаєнко. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 200 с.

15. Дорошенко, Ю. О. Програма курсу за вибором «Основи Інтернету» [Текст] / Ю. О. Дорошенко, І. О. Завадський, Н. С. Прокопенко // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – № 4-5. – С. 41–48.

16. Завадський, І. О. Програма курсу за вибором «Основи Веб-дизайну» [Текст] / І. О. Завадський, Н. С. Прокопенко // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – № 4-5. – С. 48–55.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Войтович І. С.

Дата надходження рукопису 12.05.2017

Кузьменко Алла Володимирівна, аспірант, кафедра комп'ютерної інженерії та освітніх вимірювань, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: kuzmenko.dtl@gmail.com

УДК 37.016:821.161.2

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.107819

МОДЕЛЮВАННЯ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НАПРЯМІВ РАНЬОГО МОДЕРНІЗМУ

© Л. Л. Нежива

У дослідженні здійснюється моделювання вивчення учнями старших класів літературних напрямів раннього модернізму. Методичні комплекси засновані на естетичних законах мистецьких стилів. Сплановані види діяльності старшокласників на різних етапах засвоєння знань про літературний напрям. Визначені різновиди уроку дослідження художнього твору як явища літературного напрямку, окреслений аксіологічний аспект вивчення старшокласниками української літератури

Ключові слова: методичне моделювання, літературні напрями, стильова домінанта, естетизм, імпресіонізм, експресіонізм, символізм

1. Вступ

Знання літературних напрямів забезпечує належне емоційне сприйняття, осмислення особистістю та глибинне розуміння нею різностильових творів світового й вітчизняного письменства, наповненого ідеями, символами, світовідчуттям різних епох. Взаємодія й взаємовпливи великих стилів засвідчують неперервність літературного процесу від давнини до сучасності на жанровому, стильовому, тематичному, образному рівнях. Розуміння цих мистецьких законів сприяє оволодінню учнів стильовими інтерпретаційними ключами, необхідними для самостійного читання.

2. Літературний огляд

До проблем вивчення мистецьких напрямів зверталися зарубіжні та вітчизняні методисти. Так, у методиці навчання літератури розроблялася проблема систематизації уявлень старшокласників про модерністські напрями через впровадження активних форм навчання: лекції, семінару, диспуту [1]. Відповідно до специфіки модерністичної прози, вираженої неоміфологізмом і психологічною заглиб-

леністю, доведена ефективність застосування у шкільній практиці завдань пізнавального, рефлексивного, творчого характеру, а також мотивного, лінгвістичного, культурологічного аналізу творів [2]. У вітчизняній науці прийнято систематизувати складний теоретичний матеріал про великі стилі за блоками: уявлення митців про світ і людину, завдання мистецтва, риси поезики. Під час вивчення різностильових творів застосовуються методичні прийоми текстувальних асоціацій, встановлення зв'язків з іншими видами мистецтва тощо [3]. Однак методичні комплекси вивчення літературних напрямів не співвідносилися із стильовою домінантою, що дозволяє побудувати навчання літератури за естетичними законами її створення.

3. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження – методичне моделювання вивчення учнями старших класів імпресіонізму, експресіонізму, символізму з урахуванням стильових рис.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію завдань:

– акцентувати мистецькі враження у змістовій та технологічній складових моделі вивчення імпресіонізму, визначити її особливості;

– урахувати експресіоністичну емоційність у розробці моделі вивчення експресіонізму й схарактеризувати її специфіку;

– актуалізувати інтуїтивність символізму в створенні методичної моделі вивчення цього літературного напрямку й окреслити її особливості.

4. Методичне моделювання вивчення імпресіонізму, експресіонізму, символізму

Методологічною основою моделювання вивчення літературних напрямів модернізму є принцип естетизму. Глибина сприйняття художнього твору залежить від розвиненості естетичного чуття, пов'язаного з переживаннями краси, що має конкретно-історичні прояви в літературних напрямках і зумовлене уявленнями про світ. Так, культурою імпресіонізму постала краса довкілля як джерела життєвої енергії людини. Проте ідеал краси не завжди виражається естетикою вишуканого, досконалого, піднесеного. Символісти, приміром, «видобували» цей ідеал зі світу зла, протиставляючи йому духовність, а експресіоністи бачили його в естетиці вираження спонтанних емоцій, переживань людини.

З імпресіонізмом старшокласники ознайомлюються під час аналізу новели «Intermezzo» М. Коцюбинського. Цей твір органічно інтегрується з картинами О. Мурашка («Сонячні плями», «Пралю», «Жінка з чорнобривцями»), М.Бурачека («Хутір», «Соняшники», «Клуни», «Влітку», «Золота осінь») та Н.Онацького («Пасічник», «Мальви», «Садиба»). Естетика літературних і малярських імпресій зумовлює важливість впровадження уроку-враження, структурні частини якого складають імпресії. Провідним завданням цього уроку є створення умов для засвоєння ключової категорії імпресіонізму – вражень, що фіксують неповторні миті пізнання світу. Реалізації завдань вивчення імпресіонізму сприятимуть:

– дослідження літературної й малярської імпресій, їх порівняння;

– переказ художніх вражень та їх аналіз;

– створення власних імпресій за законами імпресіоністичного стилю.

Осмислюючи вияв імпресіонізму в художніх творах, вирізняємо його провідні риси:

– враження – основа пізнання і художнього відтворення світу;

– зображення яскравої миті;

– життєствердний оптимістичний пафос;

– культ краси природи, плернерність зображення;

– імпресіоністичний герой має виняткову витонченість сприйняття;

– фрагментарність, колористичність художнього мовлення [4].

Уявлення про імпресіонізм поглиблюються у процесі аналізу інших творів, позначених рисами цього напрямку. Наприклад, миттєвість у висвітленні подій, стислість і місткість художнього висловлювання, динамічність, напруженість, мозаїчність художньо-композиційної структури характерна для

повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», побудованої з новел. Вивчення цього твору варто супроводжувати переглядом однойменного кінофільму С. Параджанова, звертаючи увагу на маркери імпресіонізму в екранізації. Засвоївши естетику стилю, старшокласники легко впізнають його риси у творчості П. Тичини, ще одного українського сонцепоклонника, життєлюбця й оптиміста, який мав дивовижну властивість сприймати звуки через барви, а барви відтворювати мелодією, був наділений вродженим рідкісним хистом мислити музичними й колористичними образами.

Особливого акцентування у пропонованій методиці потребує життєствердний оптимізм імпресіоністичної естетики, а саме: любити життя, бачити його у світлих барвах, прагнути відчутти гармонію внутрішнього й навколишнього світу. Модель вивчення імпресіонізму відображена на рис. 1.

Ознайомлення з експресіонізмом передбачене кількома програмами з української літератури під час вивчення новели В. Стефаніка «Камінний хрест» – одного зі знакових творів цього стилю. Поглибити емоційне й інтелектуальне сприйняття експресіоністичних образів і смислів допоможе українське поетичне кіно, візуалізуючи силу вираження переживань, що під час читання досягалися лише завдяки творчій уяві. Риси експресіонізму ілюструють картини О. Новаківського. Зокрема «Гора Грегит», «Космач» візуалізують не тільки західноукраїнську природу, а й експресіоністичну техніку зображення, а портрети цього художника виражають емоції зображених осіб, допомагаючи збагнути глибину людської душі. Спорідненість літературної та малярської експресії підтверджує доцільність їх інтеграції на уроці літератури.

Акцентування способу художнього вираження емоцій, викликаних почуттєвим надрином людини, зумовлює впровадження уроку-експресії, головним завданням якого є створення умов для усвідомлення драматизму катастрофічного світовідчуття та потужності його емоційного вираження в художньому творі. Особливими видами діяльності на цьому уроці є:

– спостереження за виявом емоцій героїв через їхню міміку, жести, дії;

– порівняння експресії в літературі, кіно, театральній виставі, малярстві;

– експресивний переказ зі збереженням особливостей стилю;

– цитування й обговорення емоційно напружених епізодів.

Вирізняємо разом із учнями риси експресіонізму в творах:

– потужне емоційне вираження – домінанта стилю;

– поєднання у творах буденщини, побутовості та ліризму душі;

– твори сповнені драматизму, трагічного пафосу;

– краса в силі духовного вираження емоцій;

– емоційно-чуттєвий герой із нелегкою долею;

– імпульсивність, «нервова» емоційність мовлення [4].

Експресіоністичні орієнтири допоможуть старшокласникам відчувати у стильовому синтезі імпресіонізму, символізму, неоромантизму творчості П. Тичини надпотужну енергетику ліричного героя, збуреність його душі, драматизм переживань за долю України й українців, а ще експресивність, емоційну концентрацію образів «горобиної ночі», «шляхів у крові», «незриданних сліз», «тьми», «дощу» («Одчиняйте двері...»), «кривавої дороги» («Пам'яті тридцяти»), які є вираженням трагедії, спричиненої жорстокими революційними подіями та їхніми неочікуваними наслідками. Знання естетики експресіонізму важливе для глибокого сприйняття драматургії М. Куліша, який викрешує цілий калейдоскоп емоцій у п'єсі «Мина Мазайло», що доречно інсценізувати, використовуючи можливості позакласної роботи. Поглибленням знань про напрям стане дослідження експресіоністичної естетики творів О. Довженка.

Таким чином, розуміння художньої експресії допоможе особистості пізнати себе, спричинить «катарсис її серця» [5], пережитий від колосальних людських емоцій і почуттів, мистецьки відтворених експресіоністами. Модель вивчення експресіонізму відображена на рис. 2.

Впливи символізму позначились на стилі переважної більшості модерністів. У річищі імпресіонізму й символізму слід розглядати новелу М. Коцюбинського «Intermezzo». Важливо, щоб старшокласники відчули символічну наповненість образів, зв'язок літературного твору з музикою, а ще символічність імпресії, коли письменник вдається до філософських розмірковувань. У контексті символізму проаналізуємо його повість «Тіні забутих предків», звертаючи увагу на містичність, що повсякчас виявляється в реальному світі, подаючи людині різноманітні знаки долі. Глибоко символічним у повісті є образ «живого вогню», який оберігає життя гуцулів, немовби духовна сутність, порушення якої веде людину в демонічний світ зла. Проаналізуємо його кінематографічний аналог у кінофільмі С. Параджанова «Тіні забутих предків», особливо у новелі «Самотність», де цей образ асоціюється із символом життя: як вогонь не можна згасити, так і життя мусить тривати [6]. Мотив фатуму долі художньо втілила відповідно до естетики символізму О. Кобилянська в повісті «Земля». В. Пахаренко відзначає заглиблення письменниці «у філософську і навіть містичну царину», «наскрізну знаковість», «закодованість смислу» цього твору [7]. Отож аналіз ключових символів повісті та дослідження низки символічних деталей на уроці розвиватиме символізм учнів. Також їм пропонується: дослідити символічність персонажів та фольклорну символіку драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»; порівняти гармонійний, досконалий світ природи з примітивним, буденним світом людини; проаналізувати трагедію кохання Мавки та Лукаша, спричинену несумісністю мрії й дійсності, прекрасного й рутинного, ідеального й житейського, духовного початку й меркантильності людини; розкрити символічний потенціал любові – почуття, що всупереч трагізму має могутню перетворювальну силу, утверджуючи в людині потяг до прекрасного.

Уявлення про символізм поглиблюється на уроках вивчення творчості М. Вороного й Олександра Олеся. Декларацією однієї з провідних засад символізму, що обстоює звільнення від буденності й порив до трансцендентного, осягнення абсолютної істини й натяк на розгадку таємниці, можна вважати поезію М. Вороного «Іванові Франкові», на якій слід зацентрувати увагу старшокласників. Наріжною ознакою символізму є семантично складний, багатоплановий образ-символ, пізнання якого можливе передусім на емоційно-інтуїтивному рівні. Це зумовлює важливість проведення уроку-інтуїції, на якому максимально активізуються інтуїтивне чуття учнів у сприйнятті мистецтва натяків, сугестії, завдяки яким транслуються думки, настрої, переживання, виражені письменником. Найважливішим завданням цього уроку є створення умов для дешифрування й тлумачення багаторівневих, абстрактних символів, пояснення таємничих смислів образів, породжених настроєвими асоціаціями автора. Засвоєнню рис великого стилю, репрезентованого творами М. Вороного, сприятиме прийом осмислення естетичних засад творчості поета з документальних джерел. Прочитуємо найважливіші уривки з його нотаток, де увиразнюється «музикальна інтенційність» [8] літературної творчості й «музика переважає образ» [9]. Поет актуалізував у літературі популярні музичні форми, зокрема октаву, тріолет, рондо, станси. Тому, розглядаючи програмові твори символістів, потрібно добирати завдання, які допомогли б учням відчути спорідненість літературного твору з музикою: аналізуємо жанрові форми, слухові образи, особливості ритмомелодики, використання алітерацій, асонансів тощо.

Естетичні засади творчості символістів доречно проілюструвати творами художників Г. Клімта, М. Чурльоніса, М. Жука, Ю. Михайлова. У цьому аспекті примітна картина Ю. Михайлова «Музика зір», оскільки мотив «музики сфер» є спільним у малярстві й літературі символізму: у нічну пору митець мобілізує свою інтуїцію й, пильно вдивляючись у красу зоряного сьйва та вслухаючись в «урочисту пісню неба», намагається у глибинах Всесвіту знайти відповідь на важливі питання.

Систематизуючи знання про символізм, учні визначають його риси:

- інтуїтивність пізнання світу й художнього відтворення;
- утілюються мотиви казок, легенд, давні вірування;
- домінують песимістичні настрої;
- культ краси, породженої буттям;
- сугестивний потенціал, музикальність художнього слова [10].

Особливого значення у шкільному вивченні набуває аксіологічний аспект художньо-естетичної парадигми символізму, який полягає у пізнанні світу через художні символи, в утвердженні ідеї Краси, її всюдисущості й потужної всепереможної сили. Модель вивчення символізму відображена на рис. 3.

5. Результати дослідження

На основі авторитетної літературознавчої думки нами були визначені змістові й технологічні особливості моделювання вивчення напрямів раннього модернізму.

му. Врахувавши доміную та конститутивні риси мистецьких стилів, під час проведення експериментального дослідження за означеною темою були розроблені методичні моделі вивчення імпресіонізму (рис. 1), експре-

сіонізму (рис. 2), символізму (рис. 3), ефективність яких підтверджена сформованістю великостильової літературної компетентності у старшокласників експериментальних класів.

Рис. 1. Методична модель вивчення імпресіонізму

Рис. 2. Методична модель вивчення експресіонізму

Рис. 3. Методична модель вивчення символізму

6. Висновки

Таким чином, специфіка стилів літературних напрямів раннього модернізму зумовлює оригінальність моделювання методики їх вивчення на уроках української літератури у старшій школі:

– зосередження імпресіоністичного мистецтва на пізнанні світу в митях вражень зумовлює створення методичної моделі на основі естетики літературної і малярської імпресії. Важливо, щоб учні відчули мову імпресіоністичного живопису в літературі, оскільки

започаткований художниками стиль був творчо засвоєний письменством. Художня імпресія значно збагачує естетичний досвід старшокласників і спрямовує вектор їхньої творчості на естетизацію власних вражень;

– спостереження художньої експресії, що стало підмурівком методичної моделі вивчення експресіонізму, допомагає учням зрозуміти природу естетичного вираження потужних емоцій. Важливим прийомом вивчення емоційних станів літературного героя є інтеграція літератури і українського поетичного кіно. Усвідомлення естетичних засад «мистецтва

крику» забезпечить належне емоційне сприйняття художньо відтвореної трагедії людини, сприятиме естетизації вираження власних емоцій;

– максимальна активізація інтуїтивного чуття старшокласників є найважливішою умовою вивчення символізму, наріжною категорією якого є абстрактний, багатозначний символ. Тому види діяльності учнів спрямовуються на розуміння творення сугестивної естетики, тлумачення смислів символічних образів, відчуття музики в літературі. Успішне засвоєння естетики символізму забезпечує розвиток символічного мислення.

Література

1. Никульшина, Т. Э. Формирование представления о модернистских направлениях конца XIX – начала XX века на уроках литературы в 11 класс средней школы [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Т. Э. Никульшина. – М., 1999. – 185 с.
2. Уліщенко, В. В. Методика вивчення епічних творів модернізму на уроках зарубіжної літератури [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / В. В. Уліщенко. – К., 2004. – 240 с.
3. Токмань, Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі [Текст]: підручн. / Г. Л. Токмань. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.
4. Ковалів, Ю. І. Літературознавча енциклопедія. Т. 1 [Текст] / Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
5. Черненко, О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника [Текст] / О. Черненко. – Едмонтон: Сучасність, 1989. – 280 с.
6. Поетичне кіно: заборонена школа [Текст]: зб. статей. – К.: АртЕк, 2001. – 464 с.
7. Пахаренко, В. Українська поетика [Текст] / В. Пахаренко. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2009. – 404 с.
8. Наливайко, Д. Теорія літератури й компаративістика [Текст] / Д. Наливайко. – К.: ВД Києво-Могилянська академія, 2006. – 347 с.
9. Вороний, М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика [Текст] / М. К. Вороний. – К.: Наукова думка, 1996. – 704 с.
10. Ковалів, Ю. І. Літературознавча енциклопедія. Т. 2 [Текст] / Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Токмань Г. Л.
Дата надходження рукопису 12.05.2017*

Нежива Людмила Львівна, кандидат філологічних наук, доцент, кафедра української літератури, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна, 36000
E-mail: nezhiva.l@gmail.com